

IRENEUSZ SIUDEM

Zapotrzebowanie na stymulację młodzieży używającej narkotyków

Demand for the stimulation of young people using drugs

WPROWADZENIE

Współczesna narkomania to problem dotyczący większości sfer życia społecznego. Analizując bardzo dynamiczny rozwój tego zjawiska, nie można się oprzeć wrażeniu, że jego obraz i etiologia w dużej mierze związane są ze specyfiką przemian społecznych, mających miejsce w ostatnich latach.

Narastający kryzys rodziny, upadek autorytetów, „inwalidztwo” emocjonalne i jego kompensowanie postawami konsumpcyjnymi, poczucie braku perspektyw rozwoju osobistego i związane z nim życie zgodne z zasadą „szybkiej przyjemności” to tylko niektóre cechy postmodernistycznego społeczeństwa, sprzyjające rozwojowi patologii społecznych, w tym narkomanii (Dziewiecki 2001, 2002; Smart 1998).

Rozwijająca się w tym kontekście społecznym jednostka tworzy wiele interakcji ze środowiskiem, których jakość i efekt zależy również od cech warunkowanych biologicznie. Obecnie coraz większą wagę przypisuje się czynnikom wrodzonym i genetycznym jako determinantom patologii społecznych. Jednym z nich jest zapotrzebowanie na stymulację.

W opracowaniu przedstawione zostały wyniki badań zapotrzebowania na stymulację młodzieży używającej narkotyków. Przy tym zapotrzebowanie to ukazano jako zależne od oddziaływań środowiskowych, a więc nie jako cechę niezmienną, której nasilenie wyznacza wyłącznie reaktywność komórek nerwowych.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Koncepcje przypisujące główną rolę zarówno w kreowaniu, jak i przeciwdziałaniu narkomanii czynnikom środowiskowym są dziś powszechnie znane i niejednokrotnie uznawane za najskuteczniejsze w walce z tym zjawiskiem (Dziewiecki 2001; Gaś 1993, 2000; Siudem 1994, 2001, 2004; Świątkiewicz 2002).

Za środowiskowe uznaje się przede wszystkim oddziaływanie rodzinne (sposób wychowania, atmosferę domową, postawy rodzicielskie), oddziaływanie grupy rówieśniczej i szkoły, mediów oraz – ogólnie rzecz biorąc – sytuacji społeczno-politycznej. Przypisuje się mu najczęściej odpowiedzialność za depryzację potrzeb dziecka oraz za kreowanie nieprawidłowych wzorców zachowań.

W historii badań nad uwarunkowaniami uzależnień czynnikom środowiskowym często przeciwstawiano determinanty indywidualne, wrodzone. Inaczej mówiąc, chodzi o kształtowanie biologicznych predyspozycji, skłonności czy cech odpowiedzialnych za potencjalną gotowość do używania środków psychoaktywnych. Mogą one być związane ze specyfiką gospodarki hormonalnej organizmu oraz cechami temperamentalnymi (Hornowska 2003; Strelau 2002, 2006). Czynniki wrodzone, którym przypisuje się często czysto energetyczny charakter, decydują o sile napięcia emocjonalnego czy samej reakcji, a nie o treści emocji i rodzaju zachowania. W niektórych sytuacjach mogą więc wraz z czynnikami środowiskowymi współtworzyć okoliczności sprzyjające sięganiu po środki psychoaktywne. Zależności te wyjaśniają teorie ukazujące związek zapotrzebowania na stymulację, traktowanego jako temperamentalny czynnik pochodzenia biologicznego, z treścią zachowania, w tym z używaniem narkotyków.

Zakłada się w nich, że niska reaktywność człowieka, czyli mała wrażliwość na bodźce, objawiająca się niewielką reakcją na silny bodziec, w odróżnieniu od osób o wysokiej reaktywności, powoduje zwiększone zapotrzebowanie na stymulację, która z kolei jest niezbędna do prawidłowego rozwoju człowieka (Strelau 2002). Jan Strelau (Eliasz 1992; Strelau 2006) twierdzi, że reaktywność, jako właściwość układu nerwowego, jest biologicznie uwarunkowaną cechą temperamentu i jej nasilenie jest bezpośrednio związane z zapotrzebowaniem na stymulację, ale odwrotnie proporcjonalne do tego zapotrzebowania; im niższa reaktywność, tym wyższe zapotrzebowanie na tzw. „mocne wrażenia”.

Niska reaktywność jest związana z dużym zapotrzebowaniem na stymulację, a co za tym idzie, może być czynnikiem determinującym skłonność do stymulowania się za pomocą narkotyków (Eliasz 1981; Hornowska 2003). W tym kontekście warto zadać pytanie o przyczyny niskiej reaktywności, inaczej mówiąc, obniżonej wrażliwości na docierające bodźce.

Podczas różnorodnych badań próbowano wyjaśnić zmiany w reaktywności funkcjonowaniem układu nerwowego. U psychopatów stwierdzono niską reaktywność powodowaną (Eliot 1978; Hare 1970) znacznym obniżeniem reaktywności fal mózgowych.

Innym wyjaśnieniem dużego zapotrzebowania na stymulację u psychopatów jest koncepcja niedojrzałości układu nerwowego. Niedojrzałość ta dotyczy może opóźnionej mielinizacji, szczególnie w skroniowych i przedczołowych obszarach mózgu, opóźnionego dojrzewania dendrytów lub opóźnionego dojrzewania płatów przedczołowych (Pospiszyl 2000).

Mimo iż zapotrzebowanie na stymulację i związaną z nią reaktywność traktowano jako biologicznie uwarunkowaną cechę, powstały również poglądy o środowiskowym wpływie na siłę potrzeby poszukiwania wrażeń.

Już w wywodzącej się z Pawłowowskiej typologii układu nerwowego teorii J. Strelaua, autor twierdzi, że zapotrzebowanie na stymulację może z jednej strony decydować o wyborze rodzaju aktywności, z drugiej strony zaś środowisko (rodzice, nauczyciele, media) dostarczają informacji o możliwych sposobach wykonywania określonych czynności.

A. Elias (Elias 1981) poszedł dalej w swej koncepcji „transakcyjnego modelu temperamentu”, mówiąc, że nie tylko fizjologiczne mechanizmy układu nerwowego wyznaczają zapotrzebowanie na stymulację, ponieważ działają one wraz z tzw. „zapleczem stymulacyjnym” środowiska.

Istnieją poglądy przypisujące głównie środowisku rolę w zwiększaniu zapotrzebowania na stymulację wśród ludzi. Podkreśla się rolę stresu, „bombardowania” wielością silnych bodźców związanych z oddziaływaniem mediów, szybkim rozwojem techniki i cywilizacji.

Szczególnie wrażliwa na taką stymulację młodzież stosuje z jednej strony obronność percepcyjną, przez co podwyższa się próg wrażliwości, następuje jakby stopień zmysłów, natomiast z drugiej strony to stopień powoduje „głód” doznań i przeżyć, czyli stymulacji. Wyraża się to m.in. w słuchaniu głośnej muzyki, zachowaniach agresywnych, w zażywaniu narkotyków, piciu alkoholu (Czuba 1996; Pospiszyl 2000).

Samą stymulację zaczęto łączyć z innymi potrzebami, odstępując od poglądów na jej czysto energetyczny charakter. Jako pierwszy podzielił zapotrzebowanie na stymulację Marvin Zuckerman (Zuckerman 1966) podczas konstrukcji Skali Poszukiwania wrażeń (*Sensation Seeking Scale – SSS*). Idea skali wywodzi się z poglądu, że każdy człowiek posiada optimum aktywacji, będące jego osobniczą cechą. W zależności od nasilenia tej cechy jednostka potrzebuje określonej ilości stymulacji, by to optimum osiągnąć (Klonowicz 1982; Pospiszyl 2000).

Autor wyodrębnił pięć rodzajów zapotrzebowania na stymulację, używając ich następnie w swojej skali. Są to: poszukiwanie mocnych doznań i przygód (TAS), poszukiwanie doświadczeń (ES), rozhamowanie (DIS), podatność na znudzenie (BS), poszukiwanie stymulacji intelektualnej (I).

Na uwagę zasługuje fakt, że ogólne zapotrzebowanie na stymulację może wzrastać wtórnie (nie występować jako niezmienna cecha biologiczna) zarówno w wyniku obronności percepcyjnej, jak i bardziej złożonych mechanizmów fizjologicznych, które są przedmiotem współczesnych badań (Kostowski 2006).

Podkreślić należy rolę kontrolowania stymulacji, czyli np. wyboru przez młodego człowieka narkotyku, jako pozytywnego wzmocnienia, jednocześnie dającego możliwości odczucia złożonych doznań emocjonalnych, zamiast oczekiwania na bodźce traumatyczne, mające najczęściej swe źródło w środowisku.

W tym kontekście istotne znaczenie ma zarówno rodzina, w której wychowuje się człowiek, jak i sytuacja szkolna. W podjętych badaniach na szczególną uwagę zasługują czynniki, które mogą decydować o zwiększaniu zapotrzebowania na stymulację. Jest to niekorzystna atmosfera wychowawcza lub szkolna, doprowadzająca do deprivacji potrzeb dziecka, w której przeważają bodźce awersyjne, stresujące, kary, krytycyzm.

W przeprowadzonych tu badaniach kontroli poddano wyłącznie ogólny stan rodziny uczniów, przyjmując za jego wskaźniki skład rodziny (posiadanie rodziców biologicznych, jednego rodzica, brak rodziców) oraz karalność w rodzinie, zakładając, iż mogą one współwystępować z podwyższonym poziomem zapotrzebowania na stymulację.

PROBLEMY I HIPOTEZY BADAWCZE

Głównym celem badań jest określenie poziomu i struktury zapotrzebowania na stymulację młodzieży używającej narkotyków oraz wskazanie potrzeby poszukiwania wrażeń jako istotnego czynnika warunkującego używanie środków psychoaktywnych.

Sformułowano główny problem badawczy: Czy istnieje różnica i jakiego rodzaju w poziomie i strukturze zapotrzebowania na stymulację pomiędzy młodzieżą używającą narkotyków i ich rówieśnikami nieużywającymi narkotyków?

Uzasadnienia teoretycznego zakładanych różnic można dokonać za pomocą zarówno klasycznych teorii temperamentów (Strelau 2002), jak i współczesnych badań nad potrzebą poszukiwania wrażeń i jej odniesieniami do używania środków psychoaktywnych (Hornowska 2003). Zapotrzebowanie na stymulację jest to typowa cecha młodzieży z jednej strony nasilająca się w okresie dojrzewania, z drugiej zaś jej nasilenie jest specyficzne dla każdej osoby i związane z czynnikami temperamentalnymi. Ogólnie wysokie zapotrzebowanie na stymulację jest zwykle źródłem dużej potrzeby aktywności, która z kolei może być zaspokajana w sposób niezgodny z normami społecznymi. Wydaje się, że używanie środków psychoaktywnych jest jedną ze skutecznych form zaspokajania potrzeby stymulacji.

Ponadto wyniki większości prowadzonych od ponad dziesięciu lat badań epidemiologicznych, poza wpływem środowiska, wskazują na ciekawość jako jedną z głównych przyczyn inicjacji narkotykowej. W badaniach tych dużą rolę przypisuje się również poczuciu nudy, braku przeżyć, rozumianych jako brak satysfakcjonujących doznań emocjonalnych, co związane jest m.in. z nieefektywnym zagospodarowaniem czasu wolnego młodzieży (Sierosławski 2002).

Powszechnie znanym faktem jest również spadek aktywności intelektualnej u narkomanów (Fatyga, Rogala-Obłękowska 2002). Wyniki analizy stylów i przyczyn używania środków psychoaktywnych przez współczesną młodzież wskazują, że jedną z ważniejszych przyczyn używania jest chęć zmniejszenia barier w kontaktach międzyludzkich i odreagowania napięcia emocjonalnego (Siudem 2004). Wskazuje na to rosnąca wciąż popularność tzw. narkotyków „klubowych”, chodzi głównie o ekstazy (Siudem 2004). Można więc założyć, że młodzi ludzie używający narkotyków będą cechować się małym poziomem rozhamowania, a od środków psychoaktywnych będą raczej oczekiwać jego zwiększenia, wyrażającego się w większej spontaniczności w kontaktach z innymi i ogólnie większej skuteczności kontaktów społecznych.

W kontekście dokonanych rozważań teoretycznych w odpowiedzi na postawiony problem sformułowano trzy hipotezy badawcze:

Hipoteza 1. Ogólny poziom zapotrzebowania na stymulację będzie większy wśród młodzieży używającej narkotyków niż u ich rówieśników.

Hipoteza 2. W grupie młodzieży używającej narkotyków wystąpi wyższy poziom zapotrzebowania na stymulację w skalach: (TAS) – poszukiwanie mocnych doznań i przygód, (ES) – poszukiwanie doświadczeń, i (BS) – podatność na znudzenie.

Hipoteza 3. Zapotrzebowanie na stymulację intelektualną (I) i rozhamowanie (DIS) będzie mniejsze u młodzieży używającej narkotyków.

METODA BADAŃ

Do badania wybrano klasyczną metodę Marvina Zuckermana Skala Poszukiwania Wrażeń (zapotrzebowania na stymulację) w polskiej adaptacji Z. Oleszkiewicz-Zsurzs (Oleszkiewicz-Zsurzs 1982). W polskiej wersji wyodrębniono, podobnie jak w oryginale, podskale: TAS – poszukiwanie mocnych doznań i przygód, ES – poszukiwanie doświadczeń, DIS – rozhamowanie, BS – podatność na znudzenie, I – poszukiwanie stymulacji intelektualnej.

Zwraca uwagę fakt, że wszystkie podskale SSS korelują dodatnio ze skalą psychopatii MMPI, co wskazuje na związek zachowań patologicznych ze zwiększonym zapotrzebowaniem na stymulację (Pospiszyl 2000).

Dzięki takim testom jak Skala SSS można określić podatność na wystąpienie zachowań leżących u podłoża wielu patologii, w tym używania narkotyków. Ewidentną zaletą badań tym narzędziem jest możliwość wnioskowania na podstawie w miarę stałych, częściowo biologicznie warunkowanych cech, o prawdopodobieństwie wystąpienia skłonności do używania narkotyków. Wyniki skali pozwalają na wcześniejsze przewidzenie ryzyka związanego z możliwością wystąpienia sytuacji, w której osoba nie będzie mogła w sposób naturalny, realizując się podczas nauki szkolnej, zawodowo i społecznie, zaspokoić potrzeby stymulacji, co z kolei przy

towarzyszeniu innych niekorzystnych cech osobowości i czynników środowiskowych może doprowadzić do uzależnienia od narkotyków.

Należy podkreślić również, że w czasie zbierania materiału empirycznego, czyli w latach 2004–2006, do opisywanych badań, nie była dostępna inna metoda badania poziomu zapotrzebowania na stymulację.

OSOBY BADANE

Badani to dwie grupy liczące po 30 osób (15 chłopców i 15 dziewcząt) – grupa badanych (GB) i grupa kontrolna (GK). Wszyscy byli uczniami lubelskich szkół średnich w wieku od 16 do 17 lat.

Dobór osób do badań: Doboru do grupy badanych dokonano spośród klientów zgłaszających się do Punktu Informacyjno-Konsultacyjnego Lubelskiego Towarzystwa Zapobiegania Patologiom Społecznym Kuźnia w Lublinie przy ul. Samsonowicza 25 od 2004 do 2006 roku. Głównym kryterium doboru nie było uzależnienie, lecz problemowe używanie narkotyków. Pojęcie „problemowe używanie narkotyków” jest coraz częściej używane zarówno przez badaczy teoretyków, jak i praktyków zajmujących się profilaktyką narkomanii. Służy ono głównie do wskazania osób (selekcji) ze względu na zaawansowanie używania narkotyków i występujące w związku z tym problemy. Fakt takiej selekcji budzi ciągle wiele kontrowersji, jednak jej konieczność podyktowana została obecną sytuacją młodzieży, wśród której duża część używa narkotyków, narażając się w ten sposób na problemy zdrowotne, społeczne i prawne, nie zdradzając jednocześnie symptomów uzależnienia.

Kryteriami uwzględnionymi przy doborze grupy były:

- * używanie narkotyków minimum dwa razy w miesiącu przez co najmniej rok,
- * używanie również innych narkotyków niż marihuana,
- * zaniechanie obowiązków szkolnych i rodzinnych z powodu używania narkotyków.

Dobór osób do grupy kontrolnej: Osoby do grupy kontrolnej dobrano w sposób losowy spośród uczniów lubelskich szkół średnich, losując szesnasto- i siedemnastolatków. Pierwotnie grupa ta liczyła 136 osób, jednak po wykonaniu rozpoznania wyeliminowano osoby, które miały choćby jednorazowy kontakt z jakimś środkiem psychoaktywnym (nikotyna, alkohol, narkotyki, inhalanty, sterydy, anaboliki itd.)

Badanie psychologiczne, które przeprowadzono indywidualnie, uzupełniono o informacje dotyczące sytuacji rodzinnej (opieka rodzicielska).

Charakterystyka osób badanych, sytuacja rodzinna: W celu określenia rodzaju opieki rodzicielskiej wyodrębniono następujące kategorie: a) wychowywanie z biologicznymi rodzicami, b) wychowywanie z jednym biologicznym rodzicem, c) wychowywanie bez rodziców (z opiekunami).

Tab. 1. Skład rodziny w badanych grupach
Structure of the family in the examined groups

	GB	GK	Istotność
Biologiczni rodzice	18	25	p=0,04
Jeden rodzic	8	5	n.i.
Brak rodziców	4	0	n.i.

W tabeli 1 przedstawiono liczby uczniów przyporządkowanych określonej kategorii składu rodziny. Różnice między grupami określano, badając częstość występowania w danej grupie konkretnego (jednego z trzech wyodrębnionych) składu rodziny. Analizę statystyczną wykonano, stosując test Manna-Whitneya, uwzględniając poprawkę „z” dla małych grup (Brzeziński 2004).

Jak ukazują wyniki badań dotyczące składu rodziny badanych uczniów, istotnie częściej uczniowie w grupie kontrolnej są wychowywani przez ich biologicznych rodziców niż ich rówieśnicy z grupy biorącej narkotyki. Pozostałe różnice, mimo że wystąpiły, okazały się nieistotne statystycznie.

Faktem jednak jest, że sytuacja ze względu na skład rodziny jest mniej korzystna w grupie młodzieży biorącej narkotyki. Potwierdzają to wyniki wielu dotychczasowych badań (Gaś 1994). Nie jest ona jedynym czynnikiem odpowiedzialnym za powstawanie trudności w funkcjonowaniu społecznym młodzieży. Warto zwrócić uwagę na rolę traumatycznych przeżyć związanych z odejściem lub śmiercią jednego z rodziców. Wielu badaczy twierdzi, że brak jednego z rodziców powoduje trudności w kontaktach interpersonalnych dziecka, przy czym specyfika tych trudności zależy od płci dziecka i od płci „nieobecnego” rodzica. Na przykład chłopcy wychowywani zarówno przez samych ojców, jak i przez same matki mogą mieć trudności w kontaktach z dziewczętami, jednak natura tych trudności w pierwszym przypadku tkwi bardziej w zaburzeniach związanych z nieumiejętnością odpowiedniego zachowania wobec dziewcząt, natomiast w drugim przypadku są to trudności wynikające z zaburzeń w identyfikacji męskiej.

Trudności w funkcjonowaniu interpersonalnym młodzieży i w zaspokajaniu potrzeb okresu dojrzewania mogą być źródłem frustracji, a co za tym idzie, licznych negatywnych przeżyć.

Karalność w rodzinie: Podczas analizy tej kategorii sytuacji rodzinnej badanych osób uwzględniano rodziny, w których rodzice lub aktualni opiekunowie byli minimum raz karani za przestępstwa niepolityczne.

Wyniki tych badań przedstawione są w tabeli 2. Tabela ta przedstawia liczbę uczniów w rodzinach, których były osoby karane, oraz poziom istotności różnic między badanymi grupami ze względu na „karalność” w ich rodzinach, testowanych podobnie jak w przypadku składu rodziny testem porównywania częstości.

Tab. 2. Karalność w rodzinach badanych uczniów
Criminality in the examined families

	GB	GK	Istotność
Liczba uczniów	7	0	p = 0,005

Istotna statystycznie różnica między badanymi grupami wskazuje, że w grupie uczniów używających narkotyków jest więcej rodziców łamiących prawo niż wśród ich rówieśników.

Fakt łamania prawa (który został wykryty przez organa ścigania) nie jest wystarczający do tego, by wykazać patologię rodziny, jednak w połączeniu z częstszym niż w przypadku innych uczniów wychowywaniu tych dzieci przez jednego rodzica lub braku biologicznych rodziców można stwierdzić, że w grupie osób używających narkotyków występuje bardziej niekorzystna konfiguracja czynników związanych z ich sytuacją rodzinną. W myśl przedstawionych w tym opracowaniu koncepcji może ona sprzyjać obronności percepcyjnej i związanym z nią wzrostem zapotrzebowania na stymulację.

WYNIKI BADAŃ ZAPOTRZEBOWANIA NA STYMULACJĘ

Z zaprezentowanych w założeniach teoretycznych poglądów wynika, że zapotrzebowanie na stymulację z jednej strony traktuje się jako temperamentalną cechę biologiczną, związaną z poziomem reaktywności człowieka, stanowiącym względnie niezmienną cechę układu nerwowego, z drugiej strony cechę tę można traktować jako zmienną w zależności od uwarunkowań środowiskowych. Chodzi tu głównie o poglądy mówiące o tym, że zbyt duże nasilenie bodźców docierających z zewnątrz (mogą to być bodźce związane np. z niekorzystną sytuacją rodzinną, stresem szkolnym itp.) powoduje określone zmiany biochemiczne w mózgu, których efektem może być zwiększenie zapotrzebowania na stymulację (Kostowski 2006).

Wydaje się więc interesujące w kontekście badanego zjawiska, czy zapotrzebowanie to cechuje osoby używające narkotyków i jaka jest jego struktura. Wyniki badań przeprowadzonych w obu grupach, czyli istotności różnic między średnimi oraz nasilenie składowych zapotrzebowania na stymulację, przedstawia tabela 3.

Zaprezentowane wyniki badań ukazują ogólnie większe zapotrzebowanie na stymulację w grupie młodzieży używającej narkotyków niż w grupie ich rówieśników. Istotne statystycznie różnice wystąpiły również w skalach: poszukiwanie mocnych doznań i przygód oraz podatność na znudzenie, przy czym większe nasilenie tych cech wystąpiło również u młodzieży używającej narkotyków. W pozostałych składowych zapotrzebowania na stymulację, czyli poszukiwaniu doświadczeń, rozhamowaniu i poszukiwaniu stymulacji intelektualnej, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic.

Tab. 3. Zapotrzebowanie na stymulację w grupach badanych
Demand for the stimulation in the groups examined

Skale Poszukiwania Wrażeń	GB	GK	Istotność
Poszukiwanie mocnych doznań i przygód	13,8	10,3	p<0,01
Poszukiwanie doświadczeń	9,8	9,07	n.i.
Rozhamowanie	9,3	9,9	n.i.
Podatność na znudzenie	12,9	9,35	p<0,01
Poszukiwanie stymulacji intelektualnej	5,1	5,6	n.i.
Ogólne zapotrzebowanie na stymulację	15,3	12,1	p<0,01

DYSKUSJA WYNIKÓW

W wyniku przeprowadzonych badań można stwierdzić, że pierwsza hipoteza badawcza, mówiąca o tym, że ogólny poziom zapotrzebowania na stymulację jest większy wśród młodzieży używającej narkotyków niż u ich rówieśników, została potwierdzona. Druga z postawionych hipotez potwierdziła się częściowo, a mianowicie młodzież używająca narkotyków ma większe tendencje do poszukiwania mocnych doznań i przygód oraz większą podatność na znudzenie od swoich rówieśników. Nie stwierdzono natomiast różnic w nasileniu chęci poszukiwania doświadczeń. Trzecia hipoteza nie potwierdziła się w całości, czyli nie wystąpiły różnice między osobami używającymi narkotyków a ich rówieśnikami w rozhamowaniu i poszukiwaniu stymulacji intelektualnej.

Podjęte badania pokazały, że zwiększone zapotrzebowanie na stymulację jest jedną z istotnych cech wyróżniających młode osoby używające narkotyków, szczególnie dotyczy to potrzeby silnych przeżyć oraz zwiększonej podatności na nudę. Warto podkreślić, że te dwie cechy wydają się ze sobą korespondować, narzucając sugestię o występowaniu ich wspólnego źródła.

Fakt występowania bardziej niekorzystnej sytuacji rodzinnej u osób biorących narkotyki został potwierdzony już w wielu wcześniejszych badaniach. Niemniej jednak w tym kontekście nie pozwala na wykluczenie środowiskowego czynnika prowadzącego do wzrostu zapotrzebowania na stymulację, niestety, nie pozwala również na stwierdzenie takiej zależności. Wskaźniki niekorzystnej sytuacji rodzinnej, zastosowane w prezentowanych badaniach, dały jedynie ogólną orientację w ewentualnym kierunku dalszych badań, w których powinno się określić korelacje pomiędzy niekorzystną stymulacją rodzinną, np. stylem wychowania, a poziomem zapotrzebowania na stymulację i jego strukturą.

Narzuca się również konieczność zbadania zależności między cechami i kierunkiem tej zależności, nie jest wykluczone bowiem, czy zwiększone zapotrzebowanie na stymulację oraz używanie narkotyków nie mają wspólnych uwarunkowań, lub też czy narkotyzowanie się wywołuje specyficzne zmiany w potrzebie poszukiwania wrażeń.

Podsumowując, można stwierdzić, że zapotrzebowanie na stymulację jest cechą godną uwagi zarówno ze względu na poszukiwanie uwarunkowań narkomanii, jak i poszukiwanie skutecznych metod profilaktyki i terapii uzależnień.

Konieczne jednak wydaje się użycie nowszych metod badania tej cechy, takich jak np. techniki eksperymentalne.

BIBLIOGRAFIA

- Brzeziński J. (2004). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Czuba K. (1996). *Media i władza*. Warszawa: Soli Deo.
- Dziewiecki M. (2001). *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*. Kielce: Jedność.
- Dziewiecki M. (2002). *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce: Jedność.
- Eliasz A. (1981). *Temperament a system regulacji stymulacji*. Warszawa: PAN.
- Eliasz A. (1992). *Temperament a rozwój młodzieży*. Warszawa: PAN.
- Elliot F. A. (1978). Neurological aspects of antisocial behavior. W: W. H. Reid (red.). *The Psychopath. A Comprehensive Study of Antisocial Disorders and Behaviors*. New York: Brunner/Mazel.
- Fatyga B., Rogala-Obłękowska J. (2002). *Style życia młodzieży a narkotyki*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Gaś Z. B. (1993). *Profilaktyka uzależnień*. Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne.
- Gaś Z. B. (1994). *Rodzina a uzależnienia*. Lublin: UMCS.
- Gaś Z. B. (2000). *Psychoprofilaktyka*. Lublin: UMCS.
- Hare R. D. (1970). *Psychopathy: Theory and Research*. New York: J. Wiley.
- Hornowska E. (2003). *Temperamentalne uwarunkowania zachowania*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Klonowicz T. (1982). Potrzeba stymulacji. Analiza pojęcia. W: J. Strelau (red.). *Regulacyjne funkcje temperamentu*. Wrocław: Ossolineum.
- Kostowski W. (2006). *Podstawowe teorie i mechanizmy uzależnień. Alkoholizm i narkomania*, t. 19, 2. Warszawa: Inst. Psychiatrii i Neurologii.
- Oleszkiewicz-Zsurz Z. (1982). Demand for stimulation and vocational preferences. *Polish Psychological Bulletin*, 13.
- Pospiszyl K. (2000). *Psychopatia*. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Sierostawski J. (2002). *Alkohol i narkotyki w życiu polskiej młodzieży*. Warszawa: PARPA.
- Siudem I. (1994). Środowiskowa profilaktyka uzależnień. W: Materiały z konferencji: *Zmniejszanie zapotrzebowania na środki uzależniające wśród młodzieży*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Siudem I. (2001). Zintegrowane systemy profilaktyki uzależnień w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego. *Problemy Narkomanii*, 1. Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Siudem I. (2004). Nowatorskie rozwiązania w profilaktyce środowiskowej, cz. I, II, III. *Remedium*, 2, 4, 6. Warszawa: PARPA.
- Smart B. (1998). *Postmodernizm*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Strelau J. (2002). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: PWN.
- Strelau J. (2006). *Temperament jako regulator zachowania*. Gdańsk: GWP.
- Świątkiewicz G. (red.) (2002). *Profilaktyka w środowisku lokalnym*. Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Zuckerman M. (1966). Development of a Sensation Seeking Scale. *Journal of Consulting Psychology*, 5.

SUMMARY

A demand for the stimulation is a feature which in accordance with many psychological conceptions can be a reason for antisocial behaviours. In the recent years, besides environmental factors she is regarded as one of determinants of using drugs.

In the article a research on the structure and the level of the demand for the stimulation was presented. Persons who were put through an examination were 16 and 17 years old and used drugs.

Findings of these research confirmed that the need of seeking impressions was a characteristic feature of young persons taking drugs as well as they showed directions of more distant explorations. In further research portraying the relation between the rise in the demand for the stimulation, the adverse family situation and the drug addiction is essential.